

*Чупрій Леонід Васильович,
доктор політичних наук, кандидат філософських наук,
професор Національного авіаційного університету*

Концептуальні підходи до державної політики в гуманітарній сфері в умовах сучасних викликів.

Слід констатувати, що останнє століття людство перебуває в духовно-ціннісній кризі, одним із найнебезпечніших проявів якої є падіння моральності, поширення екстремізму, сепаратизму та тероризму, виникнення гібридних війн, що зумовлене здебільшого протистоянням по лінії країн Західної цивілізації, арабо-мусульманського та російсько-азіатського світів. Україна, що знаходиться на перетині цих цивілізацій і стала об'єктом цивілізаційного протистояння. В цій ситуації стає все більш зрозумілим, що сучасна криза це не стільки економічна, скільки криза системи цінностей та системи уявлень про глобальні процеси, тобто *гуманітарна криза*.

Дослідження гуманітарної проблематики також актуалізується в умовах формування інформаційного суспільства, суспільства знань, в якому людина, її інтелект є головним ресурсом конкурентоспроможності держави. Нація входить до числа лідерів свого регіону і світу, коли національний продукт домінує в інформаційному і культурному просторі, коли конкурентну перевагу приносять власні технології й ноу-хау в бізнесі, коли освіта і кваліфікація стають активно діючим соціальним капіталом. Відтак в умовах формування суспільства знань саме гуманітарна сфера, зокрема культура, освіта, наука тощо стають важливими чинниками функціонування сучасного суспільства.

В умовах сучасних геополітичних та глобалізаційних викликів саме гуманітарна сфера може протидіяти негативним проявам глобалізації: масовизації, уніфікації, впливам цінностей «російського мира» тощо і сприяти формуванню загальнонаціональної ідентичності та консолідації української політичної нації. Для України в умовах напруженої соціально-політичної ситуації на сході країни саме гуманітарні чинники повинні протистояти створенню так званої «гібридної ідентичності» (за теорією Г. Бгабги), що формується в просторах, які виникають між різними національними ідентичностями (Придністров'я, Абхазія, Крим, південні регіони країни). Культурні гібриди за допомогою мімікрії можуть пристосуватися до «гегемонізованого переписування євроцентру» (у випадку сепаратистів Донбасу – це Київ). Для того, щоб зруйнувати таке відверто вороже символічне поле в низці східних регіонів України, необхідні

комплексні зусилля, що сформують нову гуманітарну, культурну, інформаційну архітектуру місцевого символічного поля

Аналізуючи стан гуманітарної сфери в Україні, слід зазначити, що вона переживає складні часи, що зумовлено рядом чинників. Зокрема один із найбільш значимих – недостатній рівень розуміння значимості гуманітарної сфери, в деякій мірі навіть зневага з боку урядових структур, що проявляється в недостатньому рівні фінансування та приділенні недостатньої уваги розвитку культури, науки, освіти. Зокрема праця в сфері освіти, науки, культури вважається непрестижною і талановита молодь не прагне працювати в цих галузях і часто виїжджає за кордон.

Другий чинник – відсутність стратегічного планування розвитку гуманітарної сфери, зокрема не здійснюється розробка довготривалого інноваційного розвитку країни. Наприклад у сфері освіти більшість розвинених країн створюють суспільство знань, реалізуючи концепцію освіти протягом всього життя.

Третій чинник – корупційні явища, які поширені в усіх сферах суспільного життя і які в значній мірі погіршують стан справ в гуманітарній сфері.

Четвертий чинник – це недостатній рівень орієнтації економіки на новітні методи та технології. Досить часто в багатьох галузях використовується застаріле технологічне обладнання. Система управління та економіка країни не завжди спирається на аналітику та пропозиції експертного співтовариства, а відтак не враховуються передові світові тенденції.

П'ятий чинник – негативні впливи глобалізаційних процесів, ідей «російського мира», що спричиняють формування зовнішніх загроз для національної безпеки.

Серед ключових загроз в гуманітарній сфері слід виділити:

- Недостатній рівень загальнонаціональної ідентичності, особливо на сході та півдні країни;
- конфлікт ідентичностей на світоглядній, історико-культурній, мовній, конфесійній основі (протистояння схід-захід);
- недостатній рівень модернізації освітньо-наукової галузі;
- зниження інтелектуального потенціалу Української держави, посилення науково-технологічного відставання України від розвинутих країн;
- руйнування історико-культурної спадщини, вивіз культурних цінностей за кордон;

- посилення напруження у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин;

- втрата моральних та духовних орієнтирів, зростання девіантної поведінки населення;

Відтак в умовах активізації сучасних зовнішніх та внутрішніх викликів та загроз актуалізується питання щодо формування концептуальних підходів до державної політики в гуманітарній сфері та її оптимізація в контексті подолання даних загроз. В даному контексті гуманітарна політика включає в себе культурну, релігійну, мовну, освітньо-наукову, історикоформуючу діяльність, деякі аспекти інформаційної політики, а в широкому аспекті також систему заходів, спрямованих на захист прав і свобод людини та громадянина. В організаційно-функціональному аспекті, гуманітарна політика повинна сприяти формуванню національної самосвідомості, підтримці та популяризації національної культури.

Важливим аспектом утвердження національної самосвідомості українського суспільства та популяризації національної культури є *підтримка державної мови*. Відповідно до статті 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В статті 10 Конституції України також чітко зазначається, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Одним із напрямків реалізації гуманітарної політики держави є *дослідження стану збереження і популяризації історико-культурної спадщини*. Наша держава є однією із провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини (близько 150000 – це майже в 2,5 рази більше, ніж у Польщі). Слід констатувати, що цей потужний культурний потенціал не використовується повною мірою, в зв'язку з наявністю ряду значних проблем в даній галузі. На сьогодні слід відмітити досить низький рівень державного менеджменту у сфері охорони та збереження культурних об'єктів, у просуванні культурно-рекреаційного бренду національної спадщини. Причиною тому слугує інерція адміністративного управління, брак актуальних інформаційних й інтелектуальних технологій і в значній мірі недостатність відповідного фінансування галузі. Внаслідок браку коштів реставрація та ремонт пам'яток проводились в недостатніх обсягах, тому нині до 50-70% об'єктів історичної культурної спадщини в багатьох регіонах України мають незадовільний технічний стан, до 10 % - аварійні. Приблизно 300 пам'яток національного значення потребують ремонтно-реставраційних

або консерваційних робіт. З двадцяти тисяч пам'яток архітектури та містобудування кожна десята пам'ятка потребує негайного втручання реставраторів. Близько мільйона одиниць зберігання музейних цінностей на сьогодні також потребують реставраційних робіт.

Одним із напрямів реалізації гуманітарної політики в Україні в контексті забезпечення національної безпеки є дослідження і популяризації свого історичного минулого. В цьому контексті важливим фактором консолідації українського суспільства є *формування історичної пам'яті української нації*.

Для забезпечення розвитку і популяризації української культури потрібно розробити ряд заходів щодо *захисту інформаційного простору України*, зокрема через заборону ввезення та поширення в Україні низькопробного іноземного інформаційного продукту(книг, фільмів тощо), який, популяризуючи систему цінностей, не притаманних українському народу, зокрема цінностей «російського мира», сприяє формування проросійської ідентичності.

Слід також констатувати ряд проблем в галузі кіноіндустрії та книговидання, серед яких ми можемо виділити такі:

- низькі показники щодо забезпечення населення кінотеатрами – 0,5 на 100 тисяч жителів, що у 15 разів менше ніж у Франції, у 10 разів менше ніж у інших європейських країнах

- недостатній рівень розвитку українського книжкового ринку, обмежений асортимент продукції вітчизняного книговиробника. За даними Української книжкової палати ім. Івана Федорова, в 2014 році в Україні видано близько 55 млн книг і брошур (1,19 книги на людину), в 2015 році 36 млн, що засвідчує негативну тенденцію. Для порівняння: у Білорусі на 1 мешканця припадає 6-7книг, у західних країнах - 10-12 (Див. діаграму 1).

- недостатній рівень популяризації вітчизняної книги. За даними проекту "Дослідження книжкового ринку", ініціаторами якого є Міжнародний фонд "Відродження" та Fund for Central and East European Book Projects, серед українців зменшується цікавість до книжок. Число тих, хто зазначав відсутність потреби у книжках/цікавості коливається в межах з 49% у до 56%.

- переважання на вітчизняному книжковому ринку іншомовних, зокрема російськомовних видань;

- недостатній рівень розвитку системи книгорозповсюдження в Україні, відсутність кваліфікованих фахівців даної галузі та недостатня кількість вітчизняних книгарень. В Україні одна книгарня припадає на 96 тисяч населення, в той час як у Франції - на 20 тисяч, у Росії - на 75 тисяч населення;

• зменшення кількості бібліотек. За роки незалежності кількість бібліотек скоротилось на 8,4 тисячі, бібліотечний фонд зменшився на 152 млн примірника (див. діагр.1).

Діаграма 1. Динаміка зменшення кількості бібліотек

Певні проблеми та виклики існують і в системі освіти. Серед них слід виділити:

- недостатній рівень модернізації освітньо-наукової галузі;
- надмірна централізація системи освіти, залежність ВНЗ від органів влади, коли ієрархічність і бюрократизація призводять до зниження ефективності функціонування освітньої системи;
- репродуктивно-авторитетна система навчання;
- невідповідність структури підготовки спеціалістів реальним потребам економіки і суспільства;
- відсутність ефективної взаємодії освіта-наука-виробництво;
- відтік висококваліфікованих кадрів в інші країни

Відтак, враховуючи вартісні показники ВВП України і розвинутих країн світу, порівнена частка інноваційної продукції становить лише менше однієї десятої відсотка, що призводить до 6-кратного відставання України від розвинутих країн.

Слід також констатувати, що в Україні продовжується подальше скорочення загальної чисельності кадрів, зайнятих у сфері досліджень і розробок. З 2005 р. кількість працівників наукових організацій в Україні скоротилася на 23,9%, у т.ч. дослідників – на 19,5% . Зменшується кількість освітніх закладів. За чотири останні роки кількість загальноосвітніх шкіл зменшилася на 1306 одиниць.

Це зумовлено рядом чинником, але насамперед недооцінкою ролі освіти та науки в збільшенні конкурентоспроможності країни через впровадження інноваційних технологій. В умовах розвитку постіндустріального суспільства не можна вирішувати економічні проблеми за рахунок звичайного нарощування чисельності зайнятих. Саме якісні характеристики людського капіталу – кваліфікація, здатність до освіти упродовж життя, високий рівень культури, здоров'я, набувають все більшого значення. Слід також відзначити, що капітальні інвестиції у сферу освіти за останні роки суттєво не збільшилися, а в останній рік навіть зменшилися.

Тому для України є важливим подолання дефіциту нового модерного мислення і поведінки у представників влади і бізнесу в оцінці ролі освіти та науки в піднесенні людського потенціалу. Без пріоритетного його розвитку не може бути високоефективного підприємництва.

На жаль, слід констатувати, що вітчизняна освіта та наука втрачає свій потужний інтелектуальний потенціал. Зокрема за останні роки констатується зниження висвітлення досліджень вітчизняних науковців у світових фахових виданнях.

Так за індексом цитування наукових публікацій (обраховано за міжнародною базою даних наукових публікацій SCOPUS), Україна відстає як від провідних держав світу, так і від держав, що мають співрозмірні з нашою країною параметри кількості населення та ступеня суспільного і економічного розвитку.

Останній закон «Про вищу освіту» спрямований на подолання цих проблем, але одномоментно їх вирішити неможливо, тому передбачено його впровадження протягом декількох років. В першу чергу даний закон спрямований на підвищення ефективності системи вищої освіти, посилення інноваційного розвитку країни і підтримку сучасних наукових розробок.

Відтак в умовах інформаційних викликів сучасності головним завданням вітчизняної системи освіти стає реалізація основних модернізаційних напрямків з метою забезпечення високого освітнього рівня громадян України відповідно до передових вимог нашого часу. Слід зазначити, що забезпечення доступу до якісної освіти впродовж життя є одним з завдань Цілей розвитку Тисячоліття для України.

В сучасних умовах головними напрямками модернізації освіти є: подальша диверсифікація; розвиток дистанційних і віртуальних форм освіти, інтенсифікація, циклічність освітніх процесів, безперервність, креативізація і індивідуалізація освіти, підвищення її якості на тлі розвитку випереджального характеру системи вищої освіти щодо суспільства і виробництва, нарешті, інтернаціоналізація освіти і формування світової системи вищої освіти в глобальному масштабі.

Для подолання загроз та викликів в гуманітарній сфері слід реалізувати цілий ряд кроків.

Зокрема для подолання загроз у сфері культури та активізації розвитку культурних індустрій на загальнодержавному рівні потрібно здійснити такі заходи:

- розробити Стратегію розвитку вітчизняних культурних індустрій;
- забезпечити проведення єдиної державної політики щодо вирішення питань, пов'язаних з організацією діяльності кіноіндустрії та видавничого сектора;
- вдосконалити чинне законодавства в галузі культури, чітко визначивши шляхи оптимізації фінансового забезпечення галузі з використанням недержавних джерел фінансування;
- створити механізми звільнення від оподаткування коштів, інвестованих з інших сфер діяльності у розвиток культурних індустрій. Вирішення питання оподаткування меценатських і спонсорських коштів, спрямованих на розвиток даної галузі;
- розробити Національним банком України механізми пільгового кредитування державними і комерційними банками підприємств кіноіндустрії та видавничої галузі;
- забезпечити створення широкої загальнонаціональної мережі кінотеатрів та книгорозповсюдження, зорієнтованої на реалізацію вітчизняної продукції, зокрема досягнути забезпеченості населення закладами кіновідеопоказу:
  - міське населення – до 2 кінозалів в розрахунку на 100 тис. жителів
  - сільське населення – до 4 кіно(відео)установок в розрахунку на 10 тис. Жителів.

Для підвищення ефективності вирішення проблем збереження і популяризації об'єктів історико-культурної спадщини в країні необхідно виконати низку завдань:

- розробити збалансовану довготривалу Державну програму розвитку пам'яткоохоронної сфери;

- забезпечити вдосконалення відповідної нормативно-правової бази, зокрема створити чіткі законодавчі гарантії щодо забезпечення прозорих умов здійснення передачі в оренду, концесію чи приватизацію об'єктів історико-культурної спадщини з метою залучення стратегічних інвесторів;

- створити умови для формування корпоративної та приватної культури благодійництва та меценатства шляхом вдосконалення відповідного законодавства;

- створити ефективну систему контролю відповідних державних структур за належним рівнем збереження інвесторами історичних пам'яток з встановленням більш жорсткої адміністративної і навіть кримінальної відповідальності в разі пошкодження, руйнування історичних пам'яток чи використання їх не за призначенням;

Підсумовуючи слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку Україна постала перед проблемою подолання ряду загроз та викликів в гуманітарній сфері та формування ефективної гуманітарної політики. Реалізація дієвої державної політики Української держави в гуманітарній сфері буде сприяти утвердженню засад національної єдності задля розбудови демократичної, правової держави, формуванню національної ідентичності шляхом становлення української політичної нації, захисту прав і свобод громадянина України, забезпеченню інноваційного розвитку держави та підвищенню її міжнародного авторитету з метою досягнення належного рівня конкурентоспроможності Української держави на світовій арені.